

3. Коваль Н. А. Психология семьи и семейной дезадаптивности : Учеб. пособие / Н.А. Коваль, Е. А. Калинина; Федеральное агентство по образованию, Тамб. гос. ун-т им. Г.Р. Державина. - Тамбов : Изд-во ТГУ им. Г. Р. Державина, 2007. - 351 с.

4. Эйдемиллер Э.Г. Семейный диагноз и семейная психотерапия / Э.Г.Эйдемиллер, И.В.Добряков, И.М.Никольская. - СПб. : «Речь», 2007. - 342 с.

УДК 159.922

М.О.МАРЦЕНЮК, М.М.МЕШКО
Мукачівський державний університет

ТЕОРЕТИЧНІ КОНЦЕПЦІЇ ПРОЦЕСУ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ

Людина, як істота біосоціальна, потребує для свого розвитку соціального середовища, що приймає активну участь у процесі її становлення. Однак соціальне середовище може слугувати для людини джерелом її проблем і навіть страждань у випадку, коли людина не змогла за якихось обставин вжитися в нього й відчути себе його частиною, безумовно, не втрачаючи при цьому своєї індивідуальності. Йдеться про процес соціальної адаптації, який, розпочинаючись у дитячому віці, у подальшому визначає усю свідому життєдіяльність людини [1; 4].

Теорія психологічної адаптації розвивається в руслі різних психологічних підходів і напрямів. Дослідження адаптації мають тривалу історію і ведуть свій початок з природничих наук: біології, фізіології, медицини. Пізніше поняття адаптації було перенесене у соціологію і психологію. Розглянемо уявлення про соціальну адаптацію в деяких психологічних школах.

У психоаналітичному напрямі основи теорії адаптації заснував З. Фройд. Його розуміння адаптації спирається на уявлення про структуру психічної сфери особи, в якій виділяються три інстанції: інстинкти Ід, система інтеріоризованої моралі Суперего і раціональні пізнавальні процеси Его. Соціальне середовище трактується спочатку як вороже особі та її прагненням, і соціальна адаптація розглядається як процес встановлення рівноваги між особою і вимогами зовнішнього середовища. Процес адаптації в психоаналітичній концепції можна представити у вигляді узагальненої формули: конфлікт – тривога – захисні реакції. Соціальна адаптація особистості визначається витісненням потягу і переключенням енергії на санкціоновані суспільством об'єкти (З. Фройд), а також як результат прагнення особи компенсувати або надкомпенсувати власну неповноцінність (А. Адлер).

Підхід Е. Еріксона до соціальної адаптації відрізняється від основної психоаналітичної лінії. До уже існуючого варіанту виходу з ситуації протиріччя і емоційної нестабільності у напрямі гармонійної динамічної рівноваги особи і середовища, він припускає наявність також і позитивного виходу: протиріччя – тривога – захисні реакції індивіда і середовища – гармонійна рівновага або конфлікт.

Услід за З. Фройдом психоаналітичну концепцію адаптації розробляв німецький психолог Г. Гартман. Він визнає велике значення конфліктів для розвитку особистості, але відмічає, що соціальна адаптація включає як процеси,

що пов'язані з конфліктними ситуаціями, так і процеси, що знаходяться у вільній від конфліктів сфері Я.

Психоаналітики широко використовують введені ще З. Фройдом поняття «алопластичної адаптації» (зміни у зовнішньому світі, які людина здійснює для приведення його у відповідність зі своїми потребами) і «ауто пластичної адаптації» (зміни особи (її структури, умінь, навичок тощо), за допомогою яких вона пристосовується до середовища).

Ці два психічні різновиди адаптації доповнюються ще одним: пошук індивідом такого середовища, яке би було сприятливе для функціонування його організму.

Гуманістичний напрям досліджень соціальної адаптації критикує розуміння адаптації тільки у рамках гомеостатичної моделі і висуває положення про оптимальну взаємодію особи і середовища. Основним критерієм адаптованості виступає міра інтеграції між особою і середовищем. Мета адаптації – досягнення позитивного духовного здоров'я і відповідності цінностей особи цінностям соціуму. Процес адаптації можна описати формулою: конфлікт – фрустрація – акт пристосування.

В основі концепції цього напрямку лежить поняття здорової особи, яка прагне до досягнення життєвих цілей, розвиває і використовує свій творчий потенціал [3; 5].

Також у психології виділяють конструктивні і неконструктивні поведінкові реакції, що визначають рівень адаптації. Відповідно до тверджень А. Маслоу, критеріями конструктивних реакцій являються детермінація, зумовлення їх вимогами соціального середовища, спрямованість на вирішення певних проблем, однозначна мотивація і чітко поставлена мета, усвідомленість поведінки, наявність в прояві реакцій певних змін внутрішньоособистого характеру і міжособистісної взаємодії. Неконструктивні реакції не усвідомлюються: вони спрямовані на усунення неприємних переживань зі свідомості, не вирішуючи при цьому самих проблем (аналог захисних реакцій в психоаналітичній теорії).

Згідно поглядів К. Роджерса, неконструктивні реакції – прояв психопатологічних механізмів. А по А. Маслоу, неконструктивні реакції в певних умовах (в умовах дефіциту часу і інформації) відіграють роль дієвого механізму самопомоги і взагалі властиві усім здоровим людям. У рамках цього напрямку вводиться поняття адаптованості як результату процесу адаптації [1].

Виділяють два рівні адаптованості: адаптація і дезадаптація. Адаптація настає при досягненні оптимальної взаємодії між особою і середовищем як результат конструктивної поведінки. У разі відсутності оптимальних стосунків особи і середовища з причини домінування неконструктивних реакцій або неспроможності до конструктивних підходів – настає дезадаптація [3].

Ж. Піаже охарактеризував адаптацію, як таку, що «забезпечує рівновагу між дією організму на середовище і зворотньою дією середовища на організм». Ж. Піаже також вводить поняття «асиміляція» і «акомодація». Дію організму на об'єкти, що його оточують, Ж. Піаже називає асиміляцією. З іншого боку,

середовище чинить на організм зворотню дію, яку Ж. Піаже позначає словом «акомодація» [5].

Дія речей на психіку завжди завершується не пасивним підпорядкуванням, а є модифікацією дії, що спрямована на ці речі. Адаптація визначається як «рівновага між асиміляцією і акомодацією, або, що, по суті, одне і те ж, як рівновага у взаємодіях суб'єкта і об'єктів». Повноцінна адаптація забезпечується в результаті динамічної рівноваги між процесами асиміляції і акомодації на соціальному рівні і рівні особи. Перевага на рівні соціальної адаптації процесів акомодації призводить до виникнення конформності, залежності, переважання процесів асиміляції – до агресивних проявів, негативізму.

Важливим аспектом соціальної адаптації є прийняття індивідом певних соціальних ролей. Цим зумовлено віднесення соціальної адаптації до одного з основних соціально-психологічних механізмів соціалізації особи. Ефективність соціальної адаптації значною мірою залежить від того, наскільки адекватно індивід сприймає себе і свої соціальні зв'язки [2].

У вітчизняній психології і соціології адаптація розглядається з позиції включеності індивіда у спільну діяльність, яка визначається спільністю цілей і ціннісних орієнтації колективу [4].

У всіх концепціях, що розглядають соціальну адаптацію, можна виділити деякі загальні риси: скрізь йдеться про взаємодію особи і середовища, причому особа виступає як активний суб'єкт цієї взаємодії і адаптується до середовища відповідно до своїх потреб, інтересів, прагнень.

Практично в усіх визначеннях підкреслюється, що адаптація – це процес пристосування і результат цього процесу. Крім того, соціальна адаптація розглядається як характеристика взаємовідносин індивіда з соціальним середовищем, взаємовідносин з людьми.

Література

1. Албегова И. Ф. Социальная адаптации : учебное пособие для студентов специальности социальная работа / И. Ф. Албегова. – Ярославль : ЯрГУ, 2006. – 112 с.
2. Завацька Н. Є. Особливості соціальної підтримки в осіб з різним ступенем соціальної адаптації / Н. Є. Завацька // Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. – 2010. – Т. 8 – Вип. 7. – С. 90-105.
3. Налчаджян А. А. Социально-психологическая адаптация личности / А.А. Налчаджян. – Ереван : Изд-во АН Арм ССр, 1988. – 78 с.
4. Психологический словарь / Под ред. В. П. Зинченко, Б. Г. Мещерякова. – 2-е изд. – М. : Педагогика-Пресс, 1997. – 546 с.
5. http://vuzlib.com.ua/articles/book/29244Problema_viznachennja_zmstu_/1.html.

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>